

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.03.084>
УДК 811.161.2'35

С.П. БИБИК, доктор філологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: sbybyk2016@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9765-497X>

ПУНКТУАЦІЙНА НОРМА В «УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВОПИСІ» 2019 року: ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ І ЧИННИКИ КОДИФІКАЦІЇ

У статті проаналізовано правила вживання розділових знаків в українській літературній мові. Представлено стислий огляд праць, у яких подано принципи української пунктуації, з'ясовано стан опрацювання розвитку пунктуаційної системи української мови. Запропоновано коротку історію змін у складі відповідних розділів у попередніх виданнях, а також у правописному кодексі 2019 року. Накреслено перспективи вивчення динаміки української пунктуації.

Ключові слова: правопис, пунктуація, принципи пунктуації, розділовий знак, пунктуаційна норма, кодифікація.

Упровадження чогось нового завжди супроводжує чи то дискусія, чи то деталізовані пояснення суті справи. Так відбувається і введення в мовну практику нових і змінених правил написання слів та оформлення речень, текстів, які об'єднав «Український правопис» 2019 року. Найбільш стабільна, здавалося, його частина — уживання розділових знаків. Проте активні процеси інформатизації, цифровізації спілкування, оновлені принципи стандартизації офіційно-ділової та наукової сфер, глобальні перетворення в інформаційних потоках між країнами таки вплинули на зрушення і в цьому розділі основного довідника книжної писемної практики в Україні.

Цитування: Бибик С.П. (2023). Пунктуаційна норма в «Українському правописі» 2019 року: принципи формування і чинники кодифікації. *Українська мова*, 3(87), 84–101. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.03.084>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

1. КОРОТКА ІСТОРІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПУНКТУАЦІЇ

Як відомо, уперше в сучасній українській правописній системі правила вживання розділових знаків найповніше сформульовано в «Українському правописі», опублікованому 1928 року, розділ «Пунктуація та інші допоміжні при алфаветі знаки й норми уживання їх» (автор О.Н. Синявський, 1929). Це 12 параграфів, що охопили кодифікацію крапки, знаків оклику та питання, коми, середника (двокрапки), риски, дужок, крапок, лапок. Зауважимо, що написання з «розділкою» (коротким дефісом) також підпорядковане правилам пунктуації. На думку Ю.В. Шевельова, автор підійшов до матеріалів і пропозицій критично, і це відкрило перспективи внормування пунктуації зокрема (Шевельов, 2002, с. 14–15).

Так почалася нова сторінка в історії української пунктуації, яка набула статусу частини правописної системи. Нагадаємо, що до «Граматики руської мови» С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера (1914 р.), «Граматики української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці» В.І. Сімовича (1921 р.) не було в українському мовознавстві систематизованих, детальних викладів правил уживання розділових знаків і принципів їх застосування. Так само і предтеча правопису 1928 р. — «Найголовніші правила українського правопису», складені за участі А.Ю. Кримського, І.І. Огієнка і Є.К. Тимченка (1921 р.), — не містила відповідного розділу, а лише певні зауваги про вживання крапки після цифр у позначенні переліків (приклад із тексту: 1. раз. 2. доповідь), зміни в написанні слів з «рискою» (дефісом), у спрощенні правил переносу слів із рядка в рядок (Наконечний, б/р). Із коментарем щодо вживання розділових знаків за правописом 1928 р. і вправами для практичного закріплення цих правил можна ознайомитися за виданням М.К. Грунського та М. Мироненка 1930 року (Грунський, 1930).

Деякі зміни відбулися в «Українському правописі» 1933 року (запровадження терміна *тире*, виведення з обігу поняття «середник»), хоч орфографічну норму написання слів із «рискою» і про застосування надрядкового знака «наголос» збережено.

В «Українському правописі» 1946 року, що, як відомо, був чинний до кінця 80-х рр. ХХ ст., розділ «Найголовніші правила пунктуації» охопив так само у 12 параграфах правила вживання розділових знаків: з обігу вилучено терміни *розділка*, *риска*; виведено в окремий підрозділ «Розділові знаки при прямій мові». У такій композиції основні правила української пунктуації подано й далі в усіх відомих редакціях і перевиданнях «Українського правопису».

У період 40–90-х років ХХ ст. сформовано орфографічно-пунктуаційний образ сучасного книжно-писемного тексту. Норми пунктуації постали як «найменш націоналізована система мовних знаків» (Шульжук, 2010, с. 352). Історію становлення системи розділових знаків та їхніх назв від прадавньої історії європейської цивілізації, часів Київської

Русі, докладніше — від XVII до початку XX ст. — схарактеризовано у статтях Н.С. Андрощук (Андрощук, 2013), Л.В. Сегіна (Сегін, 2018), І.М. Кочан (Кочан, 2019). Більшість історіографів української пунктуації звертаються до праці Л.А. Булаховського «Українська пунктуація. Розділові знаки» (Булаховський, 1947), у якій найповніше на кінець 40-х рр. XX ст. викладено питання стану української пунктуації на тлі стабілізації правописних норм. Цю інформацію подано також у «Курсі сучасної української літературної мови» 1951 року (Булаховський, 1951).

Варто віддати належне і внескові І.І. Огієнка, І.О. Неутрієвського, О.Є. Вержицького, А.А. Москаленка, В.М. Русанівського, А.П. Медушевського, А.А. Бурячка, Н.І. Тоцької, І.П. Ющука, В.І. Критської, Н.В. Гуйванюк, А.П. Загнітка, О.Д. Пономарева та ін., які працювали над становленням сучасної української пунктуації, створюючи і розвиваючи теорію ритмомелодики, синтаксису, інтонування мовного потоку, що без них не може обійтися пунктуація, проводячи численні експериментальні дослідження, випрацьовуючи дидактичні принципи навчання правил уживання розділових знаків разом із засвоєнням основних понять, уявлень про структуру речення.

2. ВИПРАЦЮВАННЯ ПРИНЦИПІВ УКРАЇНСЬКОЇ ПУНКТУАЦІЇ

Щоб відповісти на це питання, доведеться повернутися до історії мовознавчої науки, яка засвідчує динамічний зв'язок оновлюваних пріоритетів українського мовознавства зі змінами в обґрунтуванні провідних принципів, що визначають вироблення і чинність пунктуаційних норм. Привертає увагу постулат, сформований академіком Л.А. Булаховським: «Українська пунктуація ще більшою мірою, ніж український правопис взагалі, є продукт історичний, традиційний, і відповідність її мовним фактам є тільки приблизна, відносна» (Булаховський, 1951, с. 360).

30-ті—40-ві роки XX століття. Щодо пунктуації виокремлено принцип — відображати ритмомелодика фрази, її інтонаційне різноманіття залежно від складності оформлюваної думки. Розділові знаки призначені для відбиття інтонаційних особливостей того чи того тексту (перелічення чогось, протиставлення, умовність). Пунктуація є засобом відображення традиції, передавання не лише смислів, але й емоційного забарвлення фрази. У разі застосування правил пунктуації залишається дилема між традицією / правилом і живою практикою. Засадничим принципом пунктуації, за Л.А. Булаховським, є *ритмомелодійний*, який координує логіко-психологічне, емоційне та фізіологічне членування висловлення: «Ритмомелодична основа української пунктуації сходить принципово на вимогу — означувати розділовими знаками відповідаючи синтаксичним членуванням паузи **логіко-психологічного** (виділення наше. — С.Б.) характеру (у зв'язку зі змінами тону) і моменти емоціонального порядку, що супроводять синтаксичні членування. Паузи порядку **фізіологічного**

(виділення наше. — С.Б.) в принципі ігноруються» (Булаховський, 1951, с. 361). Об'єктами сегментації є *фрази*, які вимовляють із розповідною, питальною та окличною інтонацією; відокремлені другорядні члени речення; члени, що перебувають поза реченням (звертання, вставні слова). Засадничий принцип координує насамперед логіко-граматичний принцип пунктуації, який забороняє розділення граматично зв'язаних пар.

Зауважимо, що і далі питання про інтонування усної мови та його відбиття на письмі було актуальним — формується книжно-писемна традиція нового часу в умовах загальної всім доступної освіти. Очевидно, що неусталеність пунктуаційної норми у 30-х рр. ХХ ст. актуалізувала потребу в працях, що пояснювали б запроваджені зміни, супроводжуючи коментарі тлумаченням чинності тих чи тих принципів. Зокрема, М.К. Грунський та М. Мироненко наполягали на чинності граматичного як виразнішого і яснішого та інтонаційного (ритмічного) як такого, що відкриває можливості для індивідуалізації системи розділових знаків (Грунський, 1930, с. 5).

Аналіз відповідного розділу академічної стилістики «Паузи, пунктуація (розділові знаки) і їх місце в ритмомелодії» засвідчив, що в 60—70-ті роки ХХ ст. авторитетною була позиція Л.А. Булаховського й увага до проблем ритмомелодійної організації тексту. Відповідно І.К. Білодід зберіг у цій частині монографії такі аргументи: «Паузи-зупинки бувають фізіологічного характеру, часто мимовільного, і можуть певним чином порушувати синтаксичні зв'язки і ритмічну течію мови... Однак в аспекті розгляду питання, який тут слід з'ясувати, **звертаємо увагу на наукову і методичну сторони справи** (виділення наше. — С.Б.)» (Білодід, 1973, с. 498). Справді, майже 50 років український правопис щодо формулювання правил уживання розділових знаків сприяв стабільності книжної традиції. Питання ж про історію змін у методиках і прийомах навчання пунктуації є досі актуальним.

50-ті роки ХХ століття. Услід за Л.А. Булаховським, один із видатних у майбутньому його учнів — Ю.В. Шевельов — у своєму підручникові «Нарис сучасної української літературної мови» (1951) виокремив три підходи: *логічне членування тексту*, *інтонаційне* і *формально-граматичне (синтаксичне)* (Шевельов, 1951, с. 156). На конкретних прикладах автор підручника проілюстрував, що жоден із принципів не є визначальним. Вони можуть виявляти себе розрізнено в кожному контексті, своєрідно, можуть діяти й одночасно. Лише лапки, зауважив Ю.В. Шевельов, є знаками логічного порядку. Цікаво, що до знаків пунктуації уналежнено абзацний відступ, який опертий лише на логічне членування речення. Окрему увагу приділено суб'єктивно-інтонаційним засобам відокремлення.

Простежуючи вживання тих чи тих розділових знаків, Ю.В. Шевельов наполягав на перевазі принципу *синтаксичного*, або *формально-граматичного*, членування тексту й зауважував, що «сучасна українська пунктуація становить собою зведення різних практичних правил (що не охоплюють усіх можливих випадків і навіть не завжди до кінця між

собою узгоджені), яке спирається в головному на синтаксичне членування тексту, але робить певні поступки принципам логічного та інтонаційного членування. Цей **компромісовий** і не завжди до кінця сформульований характер нашої пунктуації може видатися недоладним для систематика. Одначе, не виключено і те, що практично — це найкраще розв'язання справи, бо, з одного боку, встановлено мінімум норм, потрібних для загального вжитку всіх, хто користується письмом, а з другого боку, залишено в певних межах свободу для тих, хто користується писаним словом творчо. Надмірна регламентація вживання розділових знаків не була б корисна для письменницької в широкому розумінні слова творчості» (Шевельов, 1951, с. 160).

Цілком логічно розмежує Ю.В. Шевельов практичні й теоретичні засади пунктуації. Отже, теоретична пунктуація допомагає сформулювати та виробити найголовніші правила для практичного навчання. З-поміж аргументів Юрія Володимировича імponує емоційне порівняння завдань синтаксису і пунктуації на рівні шкільної освіти: щоб опанувати пунктуацію, треба знати частини синтаксису; стосунки ж між синтаксисом і пунктуацією такі, як фізики із правилами їзди на автомобілі (сама праця мотора спирається на закони фізики, а от від водія потрібні лише навички їзди, а не ця наука).

60—70-ті роки ХХ століття. У цей період серед принципів пунктуації відчутно важив ритмомелодійний, але розвиток синтаксичної науки й лінгводидактики привертав дедалі більшу увагу до структурно-семантичних засад диференціації синтаксичних одиниць, до уточнення самого поняття «речення», пор.: 1. Речення — структурно-семантична та інтонаційна єдність, яка оформлюється за внутрішнім (синтаксично-смісловим) та зовнішнім (інтонаційним, або ритмомелодійним) принципами (Волох, 1989, с. 320). 2. Речення — виразник (чи цілий текст) є виразником семантико-синтаксичних відношень між членами речення і частинами речення, зв'язність яких забезпечує ритмомелодика. Тому серед принципів пунктуації виділяють три: структурний, смисловий, ритмомелодійний (інтонаційний) (Загнітко, 2001, с. 546; Козленко, 2009, с. 14—15).

У концепції принципів, які обґрунтував К.Ф. Шульжук, триада: структурно-синтаксичний (принцип виділення чи невиділення частин), семантичний (смісловий) (принцип оформлення думки), інтонаційний (забезпечує єдність перших двох принципів) (Шульжук, 2010, с. 354—356). Таку ж позицію мав І.П. Ющук: «Ставлячи розділові знаки, слід орієнтуватися насамперед на будову речення, а не на інтонацію» (Ющук, 2000, с. 212).

Зауважимо, що в дидактичній літературі засадничим стає *структурно-семантичний* принцип, який забезпечує структурну і граматичну організацію висловлення. Це означає: 1. Не розділяти розділовими знаками без спеціальних для того умов граматичні пари: підмет і присудок; керуюче (краще означити як «граматично панівне». — С.Б.) слово і кероване; означення і означуване. 2. Відділяти одне від одного однорід-

ні члени речення, сурядні речення в сурядному, підрядні в підрядному (Доленко, 1987, с. 345).

Становлення лінгвостилістики і зміни в принципах пунктуації (від 60-х років ХХ ст. до початку ХХІ ст.). Теоретичну концепцію принципів української пунктуації ускладнила орієнтація на поняття «норма», яку витлумачують як загальномовні і стильові, стилістичні, чи індивідуально-авторські, реалізації, яка може виявляти себе на різних рівнях мови як інваріантна і варіантна.

Ще на межі 60—70-х рр. ХХ ст. І.К. Білодід, розвиваючи теорію ритмомелодики фрази, виокремлював такі вагомні для формулювання правил пунктуації аспекти: паузи мають граматичне значення, виконують функції логічного підсилення, *стилістично-емоційного виділення*. Єдина вимога до оволодіння цими засобами ритмомелодики — забезпечення єдності інтонаційно-фонетичного і логічно-сислового членування мовного потоку, забезпечення натуральності темпу, тривалості пауз у мовленні. Навіть щодо паузи дослідник диференціював професійно-лінгвістичне володіння нею і метафоричне (сценічне), тобто наполягав на розрізненні об'єктивних функціонально-стильових різновидів інтонування та паузації на тлі загальнотеоретичних і практично-навчальних норм урегулювання правопису, зокрема й пунктуації. Розділові знаки — це не інтонаційні знаки, а графічні засоби членування речення насамперед на синтаксичні частини, які виділяємо в мовному потокові й інтонаційно. На письмі інтонаційне членування «в ряді випадків не збігається з граматично-урегульованими нормами правопису» (Білодід, 1973, с. 499).

Отже, серед основних принципів пунктуації інтонацію не відкидають, а переміщують вагу на друге чи третє місце, а з-поміж принципів уживання розділових знаків також виокремлюють *функціонально-стилістичний* (разом із структурним і структурно-семантичним) (Савченко, 2008, с. 40—41).

Додамо коротке пояснення до механізму дії виділених принципів: за *структурним* — уживаємо розділові знаки залежно від будови речення чи цілого тексту з дотриманням *загальноприйнятих норм*; за *структурно-семантичним* — передбачаємо застосування тих знаків пунктуації, що можуть мати пунктуаційні *варіанти* чи бути *факультативними*; за *функціонально-стилістичним* — умотивовуємо вживання *індивідуально-авторських* розділових знаків, що увиразнюють зміст речення, надаючи йому певного стилістичного забарвлення, підкреслюють індивідуальну манеру письма авторів, а також тих, що обмежені офіційно-діловим, науковим стилями.

Хитання між вагомістю трьох чи чотирьох принципів пунктуації виявляють, що в сучасному українському мовознавстві актуальною є чотирьохкомпонентна система: структурно-синтаксичний, семантичний (змістовий), інтонаційний та *функційно-експресивний* (Гуйванюк, 2002; Шабат-Савка, 2016, с. 10). Чинність виділеного принципу підтверджена в українській граматичній стилістиці (див. праці А.П. Загнітка (Загнітко, 2013), Н.П. Плющ (Плющ, 2004), Н.В. Кондратенко (Кондратенко, 2012), Л.Ф. Українець (Українець, 2011) та ін.).

Отже, у процесі теоретико-практичних, експериментально-наукових рухів у напрямку пізнання структури і способів сегментування висловлення, речення формулюють базові принципи, зокрема: а) логічний (або смисловий), важливий для розуміння писемного тексту; б) граматичний (синтаксичний), визначений синтаксичною будовою тексту; в) інтонаційний (показник ритмомелодики мови); г) функціонально-стилістичний.

До логічних знаків уналежнюють лапки, дужки, абзацний поділ. До синтаксичних — кому, що відокремлює звертання, звороти, вставні слова, підрядні речення тощо. До інтонаційних — коми на позначення різних за довжиною пауз, крапку з комою, тире, крапки, знаки оклику, питання. Логіко-синтаксичним є принцип написання слів окремо, разом, із дефісом (але вже тривалий час цей аспект пов'язують з орфографією!).

Розширення та усталення пунктуаційних норм сприяло стабілізації уявлення про основні функції розділових знаків. За ритмомелодійною теорією Л.А. Булаховського, основна функція розділового знака — *віддільна*. Диференційовано три різновиди відділення: фраз, меж речень, частин, які вимовляють із перелічувальною інтонацією, частин простого речення. У праці «Українська пунктуація» у зв'язку із зазначеною функцією йшлося про вживання крапки, знаків оклику та питання, коми, тире, коми з тире, двокрапки, крапки з комою, круглих дужок (Булаховський, 1951, с. 376). Виокремлено розділ «Крапки», оскільки цей знак має специфічні функції в художній мові (передає афектні стани мовців), а в науковій позначає пропуски в цитатах.

На сьогодні віддільну функцію розділового знака розуміють як фіксацію інтонаційно-фонетичного відділення формально-граматичних і смислових частин речення / висловлення / тексту; логічне, стилістично-емоційне відділення фрагментів висловлення. В енциклопедії «Українська мова» зауважено про ще одну важливу функцію пунктуації — *ідеографічно-оцінну*. Ідеться про роль крапки під час скорочення слова, знака питання в дужках як способу вираження сумніву / здивування, обурення тощо (Бурячок, 2000, с. 503).

Мовна практика засвідчила, що історично вироблені правила забезпечують потрібне розуміння написаних / надрукованих текстів. Ці правила систематизовано у відповідному розділі «Українського правопису» (Київ: Наукова думка, 2019. 392 с.), який характеризує:

- *науковість*, тобто відповідність граматичній системі і структурі мови;
- *орієнтація на широку основу обґрунтувань*, тобто на людей із повною середньою освітою, які здатні сприймати пояснення і формулювання, що спираються на базові поняття шкільної освіти в галузі граматики української мови;

- *стабільність* формулювань і структури «Українського правопису» як кодифікаційного і довідкового джерела, а отже, визначених на практиці і в теорії принципів відділення одних складників висловлення від інших.

Подеколи в самому тексті наголошено на чинності того чи того принципу пунктуації. Наприклад, у параграфі, присвяченому тире, є примітка

із застереженням щодо логіко-граматичного принципу: «Якщо в таких реченнях *логічно* й, відповідно, *інтонаційно* виділяється переважно присудок, тире перед ним можемо не ставити: *Мій батько інженер; Його ім'я Іван*» (Український правопис, 2019, с. 231). Зауважено про чинність інтонаційного: «Проте якщо немає потреби *в увиразненні паузи*, тире можемо не ставити, напр.: *Мотря вибігла з хати. Мелашка за нею* (І. Нечуй-Левицький)» (там само, с. 233). Рідше знайдемо пояснення до правил уживання розділових знаків із урахуванням функціонально-стилістичного принципу, як-от у параграфі про вживання дужок (< >), пор.: *У спеціальних випадках (звичайно в текстах наукового та офіційно-ділового стилів)* — там, де потрібна особлива точність і однозначність розуміння, — уживаємо квадратні дужки (там само, с. 245).

3. ЗМІНИ В РОЗДІЛІ «УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ» ЧИННОЇ РЕДАКЦІЇ «УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ»

Порівняно з текстом розділу «Найголовніші правила пунктуації» в «Українському правописі» 1993 року його розширено. Логічна структура розділу традиційна, але дещо модифікована: вона доповнена трьома параграфами «Комбіноване вживання розділових знаків», «Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку», «Скісна риска», з'явилися нові правила. Запропоновано кілька нових термінів пунктуації [три крапки (...), круглі / заокруглені дужки (()), квадратні дужки ([]), кутові / ламані дужки (< >), зовнішні / кутові лапки / лапки-ялинки (« »), внутрішні лапки / лапки-лапки (“ ”), скісна риска (/)], а відповідно і правил застосування цих знаків на письмі.

3.1. Нові параграфи: розширення термінів пунктуації, модифікація правил

Насамперед зауважимо про зміст частини «Комбіноване вживання розділових знаків» (§ 166). Він відбиває актуальність функціонально-стилістичного, інтонаційного (чи поєднання їх) принципів у синтаксичній організації художніх і публіцистичних текстів. Отже, сформульовані в ньому правила зорієнтовані на факультативні випадки; статті відсилають читача до інших параграфів, де наведено приклади такої комбінації, що ускладнює, на нашу думку, користування текстом.

Уперше винесено в кінець правопису «Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку» (§ 168), які в попередніх редакціях представлені в розділі «Крапка (.)». Оскільки під впливом комп'ютерного набору тексту, функціонального розширення української літературної мови в науковій та офіційно-діловій сферах активізувалися буквені й небуквені способи рубрикації, то виникла потреба узгодити ці правила зі змінами в стандартах оформлення організаційно-розпорядчої документації в останні роки. Отже, новим є п. 1 про літерно-цифрову нумерацію в разі членування тексту, п. 3 — про

вживання малих літер і цифр з дужкою в разі рубрикації та оформлення кінцівок переліків комою чи крапкою з комою, про вживання двокрапки; п. 4 — про вживання довгої риски на початку нового рядка переліку.

Щодо підрозділу «Скісна риска» (§ 165), то, крім сформульованих нових правил, тут кодифіковано і новий знак пунктуації, відомий і в машинописній практиці, і в практиці комп'ютерного набору в англomовній розкладці знаків (має варіанти: з нахилом праворуч (/), з нахилом ліворуч (\), з яких до знаків пунктуації уналежнено саме *скісну риску* з нахилом праворуч (/). Ці зміни у правописі якраз є прикладом стандартизації офіційно-ділової мови і потреби кодифікувати коло розділових знаків, якими активно користуються в цій, а також у науковій сферах. Ідеться про написання часових періодів, різноманітних комбінацій пар слів, скорочення словосполучень, позначення одиниць вимірювання на зразок: *2022/2023 роки*; сполучники *та/або*; *р/р* (розрахунковий рахунок), *км/год*. Зауважено, що в такому разі скісну риску вживають без відступів. Запропоновано відрізнати подібні вживання від тих, що означають можливе переважання того або того слова чи явища, процесу в певній ситуації, співвідношення величин, і писати з відступом до і після скісної риски, якот: тенденції до *аналітизму / синтетизму*; співвідношення *гривня / євро*.

Серед нових термінів пунктуації — *три крапки* (до цього надавали перевагу термінові *крапки*, див. § 122 редакції 1993 року). До трьох коротких правил попередньої редакції в § 162 — ще троє, що, на нашу думку, надмірно деталізують функціонально-стилістичне застосування цього знака, якому притаманна функція стилізації ритмомелодики усного емоційно-експресивного, психологічно насиченого тексту.

У § 163 «Дужки» кодифіковано нові позначки — «квадратні дужки» [], «кутові (ламані) дужки» < >. Відповідно вдокладнено пояснення щодо вживання цих знаків з орієнтацією на функціонально-стилістичний принцип української пунктуації: застосування в текстах наукового та офіційно-ділового стилів. На нашу думку, не варто було запроваджувати варіанти щодо вживання чи невживання квадратних або ламаних дужок на місці пропуску частин текстів (правила § 162 п. 6; § 163, II, п. 3, III; § 167, II, п. 2). У відповідному правилі на с. 245 (§ 163, II, п. 3) є застереження: « <...> у текстах загального призначення для цього (вказування на пропуск. — С.Б.) достатньо тільки вживання трьох крапок». Натомість в усіх подібних випадках у тексті «Українського правопису» 2019 року наведено приклади з уживанням ламаних дужок із трьома крапками всередині, а в п. 1 параграфа «Три крапки, або крапки (...)» сформульовано перше загальне правило: «Три крапки ставимо в таких позиціях. 1. На позначення перерваності або незакінченості висловлення» (Український правопис, 2019, с. 241).

Донедавна в писемній практиці кодифіковано лише один різновид лапок — « ». До речі, Л.А. Булаховський у зазначеній праці зауважив, що у правилах оформлення цитат від 1933 року користуються саме такими лапками згідно з «Правилами единой орфографии и пунктуации»

1939 р. (Булаховський, 1947, с. 402). Але за час чинності редакції правопису 1993 року значно розширилося коло користувачів комп'ютерним набором, які бачать у розкладках лапки різних типів. І мовна практика потребує уніфікації функцій таких знаків. В «Українському правописі» 2019 року в § 164 з'явилися поняття «зовнішні» і «внутрішні лапки» (за місцем у реченні), а також «лапки-ялинки» (« ») і «лапки-ла́пки» (“ ”). Із цими термінами пов'язане пояснення щодо оформлення цитувань чи слів в іронійному, метафоричному вживанні тощо в уже цитованому тексті. У такому разі треба розрізняти зовнішні лапки (їхню функцію мають виконувати «лапки-ялинки») і внутрішні («лапки-ла́пки»). Наведено приклад застосування такого правила: «Лишається недооціненим або й узагалі непоміченим процес формування в Україні альтернативної “української” (“украинской”) нації, котра теж може вважати себе “ти-тульною”», — зауважив Микола Рябчук (з інтернету).

У параграфі 164 «Українського правопису» зауважено, що збігу зовнішніх і внутрішніх лапок не треба допускати; зближення їх можливе лише, коли фактично зовнішні лапки в кінці фрази розділені знаком питання, знаком оклику, крапками, як-от: «*Чи зацікавив тебе фільм «Не дивись у гору»?» — спитав я друга.*

На жаль, у цьому параграфі правопису надто мало приділено уваги так званому рукописному варіантові «лапок-ла́пок» („ ”, див. с. 247). Утім саме цей парний знак унормований у лінгводидактиці, адже запроваджений у практику з прийняттям українського правопису ще на початку ХХ ст. Із цим знаком надрукована була 1837 року «Русалка Дністрова», а от у «Словарі української мови» за ред. Б.Д. Грінченка засвідчено і «лапки-ялинки» (1909 р.). Зміни в уживанні лапок сталися в пунктуації 90-х років ХХ ст.: на зміну т. зв. «німецьким лапкам» („ ”) прийшли в друкованих засобах «англійські лапки» — “ ”. Хоч у мові ЗМІ використовують і прямі (їх ще називають машинописні, програмувальні) лапки (" "), але чинний правопис цього не коментує. Так само не сформульовано правила (про вживання такого знака йшлося в «Українському правописі» 1928 р., с. 84) щодо засвідченого в спеціалізованих текстах застосування т. зв. спрощених лапок (‘ ’). Чомусь у п. 5 § 164 зазначено про таку функцію «лапок-ялинок»: «Для виділення в тексті слів або висловів, що їх подають як значення інших слів (висловів)» (Український правопис, 2019, с. 248).

3.2. Правила вживання інших розділових знаків: оновлення, розширення

Серед нових правил, що потребують не лише уваги, але й практичного застосування, примітка 3 (§ 158, I, п. 1) про вживання коми при однорідних / неоднорідних прикладках. Ідеться про розмежування розділовим знаком переліків ознак особи за званнями, посадами, місцем роботи, які притаманні офіційно-діловій сфері спілкування. Отже, якщо такі переліки наведено після прізвища особи, то їх незалежно від їхнього змісту відділяють комами, наприклад: *Симоненко І.Г., завідувач відділу теоретичної*

механіки, доктор фізико-математичних наук, професор. Натомість якщо такі переліки передують прізвищу, то відділяють тільки однорідні прикладки. До таких належать назви наукового ступеня і вченого звання, назви почесних звань і відзнак. Наприклад: *кандидат психологічних наук, доцент С.М. Григоруk; заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки В. Пилушенко*. Якщо в таких переліках додають неоднорідні прикладки, що позначають науковий ступінь чи посаду, то вони комами не відділяються: *доктор медичних наук заслужений діяч науки і техніки України Микола Корж*.

Звертаємо увагу на правила оформлення епіграфів. Ці пояснення знайдемо в § 155, п. 1, примітка 2 у зв'язку з уживанням крапки. На нашу думку, кожне твердження цієї примітки, що є окремим правилом, потребує пояснення:

а) «Після цитати або іншої текстової ілюстрації перед прізвищем автора чи вказівкою на інше їхнє джерело, наведене в дужках, якщо відповідне речення подається в рядок, крапку ставимо після дужок», наприклад: *Рідна мова — основа життя* (Дмитро Білоус);

б) «Крапку після таких дужок ставимо в самому кінці речення й тоді, коли після цитати перед дужками вже стоять такі розділові знаки, як знак питання, знак оклику, три крапки», наприклад: *Рідна мова в рідній школі! Що принить нам чарівніш?* (Олександр Олесь);

в) «Якщо ж вказівку на автора (джерело) наводимо нижче (у дужках чи частіше без них), зокрема в епіграфах, після цитати ставимо крапку, а після такої вказівки її не ставимо», наприклад:

Любїть красу своєї мови,
Звучання слів і запах слів,
Терень Масенко

Плекатимеш мову — цвістимуть слова,
Мов білі черешні весною...
Володимир Олійник

В останньому формулюванні варто скоригувати коментар «після цитати ставимо крапку», а саме: «<...> після цитати ставимо *розділовий знак*, а після такої вказівки *крапку* не ставимо».

Зауважимо, що інформацію про вживання розділових знаків під час оформлення цитат, зокрема епіграфів, варто сконцентрувати в § 167, II, бо в пошуках такого правила треба спочатку перечитати весь параграф та примітки, а потім знайти відсилання до початку розділу «Уживання розділових знаків» (примітка 2 на с. 198—199).

Уперше в «Українському правописі» 2019 року запропоновано правило вживання коми для виділення іменника (іменникового словосполучення) у конструкціях з називним відмінком теми (уявлення) та в інших подібних конструкціях: *Ріка Сунїй, і що там тої річечки?* (Л. Костенко) (див. § 158, I, п. 18). У примітці до правила зауважено: комою не виділяємо підсилювальний зворот **і той (і та, і те, і ті)**, що стоїть після іменника: *Навіть батько і той якось трохи злякався* (О. Довженко).

Доповнено правила вживання тире для відокремлення другорядних членів речення з метою виразнішого логіко-інтонаційного наголошу-

вання на таких компонентах (див. § 161, I, п. 6) — означеннях, обставинах, наприклад: *Тепер інша доля — холодна і хмура — заступила матір* (Панас Мирний); *Їсти хочу — жах як!* Їх не сформульовано і в «Довіднику з українського правопису» (Київ, 1984).

Як уже наголошено, текст розділу значно *розширено*. До правопису потрапило чимало норм, сформованих під дією функціонально-стилістичного принципу, і поширені відповідні синтаксичні конструкції в мові художньої літератури. Наведемо лише кілька правил, які мають загальнономовний характер.

Заслужують на практичну увагу і примітки до правила про виділення порівняльних зворотів зі сполучниками *як* (*як і*), *мов*, *мовби*, *наче*, *немов*, *неначе*, *ніби*, *буцімто*, *ніж* і т. ін. (§ 158, I, п. 12). Вони активно функціонують у мові, багато з них є комунікативними стереотипами. Примітки розширили структурно-семантичні, структурно-граматичні варіанти вживання таких конструкцій.

Прокоментуємо правила вживання коми у складному реченні. По-перше, розширено перелік зворотів і конструкцій, у яких перед *як* ставимо кому (на зразок *не хто інший, як; не що інше, як*) або кому всередині конструкції не ставимо: *інакше як; не те що; не те щоб; тільки й розмов що; тільки й того що* і под. По-друге, додано примітки про те, що не відокремлюємо комою одиничні відносні займенники та прислівники в кінці речення (*Бачив дівчину й не сказав яку*), що кому ставимо перед підсилювальними, обмежувальними, уточнювальними словами *а саме, особливо, зокрема, якраз, лише, тільки, а також*, які стоять перед підрядними сполучниками (напр.: *Друзі зустрілися, щоб обговорити плани на вечір, а також щоб обмінятися книжками*) (див. § 158, II, п. 3).

Значно деталізовано в чинній редакції правила вживання тире у складному безсполучниковому реченні (замість одного — три правила), додано правило про вживання тире у складнопідрядному реченні із застосуванням принципів змістового та інтонаційного виділення головної частини з узагальнювальним змістом: *Хто спить, хто не спить, — покорись темній силі!* (Леся Українка).

Для мовної практики актуальне правило, згідно з яким треба вживати тире між двома або рідше кількома іменниками, сполучення яких позначає певний зв'язок: *відношення товар — гроші — товар; матч команд «Динамо — «Шахтар»; ракета «повітря — повітря»* (§ 161, I, п. 13).

Через нечіткість сформульованого в попередньому правописі правила нерідко виникали питання щодо вживання тире між цифрами і наявності відступів при цьому. Правило § 161, I, п. 14. «Примітка» засвідчує: «Між цифрами в таких випадках тире ставимо без відступів між знаками: у 2010—2018 роках; у 2—4 томах».

Здавалось би, чітко сформульовано припис, але... Автор вирішив уточнити, що в конструкціях на зразок *наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.* відступи між знаками ставимо! Викликає запитання і неоднозначність формулювання в наступному п. 15: «Між словом і сполученням слів або

між двома сполученнями слів на позначення приблизної кількості: *Це коштує триста — триста п'ятдесят гривень; приїхати в гості на день — на два; у квітні — на початку травня*. Наведені приклади подібні до тих, що подані до п. 14 (ставимо тире між двома словами на позначення часових, кількісних меж). Лише, на нашу думку, через недогляд чи неузгодження позицій авторів різних розділів правопису, зауважено в п. 15, що за правилом § 35, п. 6.3 у цих самих випадках слова рекомендовано писати з дефісом (!): *триста-чотириста, день-два, у квітні-травні* і под. По-перше, складається враження, що в межах пп. 14 і 15 правило повторено. По-друге, тут же читача вводять в оману: як же оформляти написання слів на позначення часових, просторових і кількісних меж? Поки що бачимо невинуватену варіантність (неузгодженість) у подібних написаннях.

Стисло прокоментуємо новий § 166 «Комбіноване вживання розділових знаків». На нашу думку, дещо формалізовано саме оформлення правил (суцільні відсилання). Натомість правило про вживання коми й тире в межах речення з випущеними членами, які можуть мати перед собою вставні слова і словосполучення на зразок *з одного боку, з другого боку* і под., викладено нечітко (див. п. 3 цього параграфа).

Для чинної редакції характерне помітне зростання деталізованих приміток: їх додано 30 (!). Раніше всі, кого цікавили складні випадки української пунктуації, могли звернутися до «Довідника з українського правопису» (зокрема видання 1984 р., с. 100—151). У чинній редакції тексту, який підготовлений здавалось би для широкої користувачької аудиторії, вирішили розширити перелік правил, який значно переобтяжив текст правопису. З'явилося близько 20 нових пунктів і підпунктів до основних правил, сформульованих із використанням мовознавчих термінів і понять, що ними оперують філологи, а не всі пересічні користувачі із середньою освітою. Наприклад, с. 242: *Примітка. У випадках, коли три крапки поєднуються в реченні з іншими розділовими знаками, у **препозиції** до них вони подаються повністю, а в **постпозиції** — після знака питання і знака оклику — ставимо дві крапки: Стражники на людей стріляли, це відомо, а щоб селяни?..* (К. Гордієнко) (бажано замість виділених понять уживати прийменникові конструкції або прийменники *до / після, перед / після*). Подібні приклади ускладнення мови правопису знайдемо в § 159, с. 226 (термін *предикативні частини складного речення*), § 160, с. 228 (терміни *займенник, займенниковий прислівник*) та деякі ін.

Деякі з відсильних приміток обтяжують текст цифрами: *Примітка. Див. також про відокремлення уточнювальних означень: п. 13.1д, 2, прикладок: п. 14.5, обставин: п. 15.3, додатків: п. 16* (див. параграф «Кома», с. 220). До деяких не подано прикладів, як-от: *Примітка 1. Крапку не ставимо в кінці заголовків, у назвах на вивісках, печатках і штампях, на титульних аркушах книжок, журналів тощо — після імені та прізвища автора, назви твору, назв видавництва і місця видання та ін.* (параграф «Крапка», с. 198).

3.3. Перспективи вдосконалення правил української пунктуації

Розділ чинної редакції українського правописного кодексу «Уживання розділових знаків» значно змінений, розширений, осучаснений. При цьому варто поміркувати, чи є ще в українській мовній практиці лакуни, що не кодифіковані?

Спостерігаємо динаміку щодо вживання розділових знаків: в одних випадках автори текстів чи невеликих висловлень, які читаємо в численних коментарях, нехтують мовними нормами, уникаючи вживання розділових знаків; в інших, — засвідчуємо повторюваність певних моделей, зокрема щодо вживання тире, двокрапки, лапок. Пунктуаційні норми, які кодифікує «Український правопис», орієнтовані на стилістично нейтральний, книжний, рідше — на емоційно-експресивний контекст. Читач відчує, що справді функціонально-стилістичний принцип ураховують: у науковій мові пунктуація має допомагати у відображенні логіки, послідовності викладу; в офіційно-діловій практиці пунктуація слугує найбільшій уніфікації структури тексту, його шаблонності, стереотипності, однозначності формулювань. Щонайширший діапазон варіювань із причини передавання індивідуально-авторських, ситуативно-образних особливостей впливу на уяву, думки, почуття читачів дають художні тексти, з яких на сьогодні не всі можуть слугувати зразком реалізації правописних приписів, адже деякі письменники відмовляються від розділових знаків (поезія А. Підпалого, К. Коверзнева, Т. Девдюка, проза Ю. Іздрика, Л. Дереша, С. Поваляєвої, Т. Малярчук та ін.). Український правопис, зокрема у сфері вживання розділових знаків, має орієнтуватися на загальномовні норми насамперед, почасти охоплюючи функціонально-стильові варіанти з відповідним маркуванням обмеженості норми. Усі деталі з функціонально-стильового, емоційно-експресивного діапазону пунктуаційної норми треба подати в довідниках з українського правопису, на які чекають мовці.

Отже, за нашими спостереженнями, українська національна комісія з правопису має визначити принципи кодифікації пунктуаційної норми, обмежити коло найголовніших правил, приміток-уточнень, винятків щодо вживання розділових знаків, орієнтуючи правописний кодекс на користувача із загальною середньою освітою, дотримуючись стислості та однозначності у формулюваннях, у структуруванні матеріалу і застосуванні зручного для сприймання тексту поліграфічного оформлення, дизайну.

ЛІТЕРАТУРА

Андрощук Н. (2013). Формування пунктуаційної системи сучасної української мови та її відображення в правописних джерелах. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*, 22, 3—6. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnuflm_2013_22_3 (дата звернення: 10.01.2023).

- Білодід І.К. (1973). Паузи, пунктуація (розділові знаки) і їх місце в ритмомелодії. *Сучасна українська літературна мова. Стилїстика* (с. 498—502). Київ: Наукова думка.
- Булаховський Л.А. (1947). *Українська пунктуація. Розділові знаки*. Львів: [б. в.].
- Булаховський Л.А. (ред.). (1951). *Курс сучасної української літературної мови* (т. 2, с. 360—407). Київ: Радянська школа.
- Бурячок А.А., Паламарчук Л.С., Русанівський В.М., Тоцька Н.І. (1984). *Довідник з українського правопису* (с. 100—135). Київ: Радянська школа.
- Бурячок А.А. (1997). *Що змінилося в «Українському правописі»? Київ: Наукова думка.*
- Бурячок А.А. (2000). Пунктуація. *Українська мова. Енциклопедія* (с. 502—503). Київ: Українська енциклопедія ім. М. Бажана.
- Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов Є.І. (1989). *Сучасна українська літературна мова*. Київ: Вища школа.
- Гоз Д. (2013). Семантика тире у поезіях Ліни Костенко. *Мовні і концептуальні картини світу*, 46(1), 274—282.
- Грунський М., Мироненко М. (1930). *Розділові знаки*. Харків: Державне видавництво України. <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9426> (дата звернення: 12.01.2023).
- Гуйванюк Н.В., Максим'юк О.В., Китар Ф.Д., Вандишева К.В. (2002). *Основи пунктуації*. Чернівці: Рута.
- Гуйванюк Н.В. (2009). Новітні тенденції в українській пунктуації та проблеми авторської пунктуації. *Слово — Речення — Текст* (с. 486—492). Чернівці: Чернівецький національний університет.
- Доленко М.П., Дацюк І.І., Кващук А.Г. (1987). *Сучасна українська мова*. Київ: Вища школа.
- Загнітко А.П. (2001). *Теоретична граматики української мови: синтаксис*. Донецьк: ДонНУ.
- Загнітко А.П. (2013). Пунктуаційна поетика: форми, семантика, функції. *Українське мовознавство*, 42(1), 134—140.
- Козленко І.В. (2009). *Українська пунктуація*. Київ: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка.
- Кондратенко Н.В. (2012). *Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу* (с. 254—272). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Кочан І. (2019). Історія української пунктуації. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 7(1), 143—152.
- Критская В.И. (1991). *Знаки препинания как текстообразующие единицы (автоматизация анализа и редактирования в научном тексте)* [автореф. дис. ... канд. филол. наук]. Київ.
- Критська В. (2003). Теоретичні засади пунктуації (до питання про новий правопис). *Українське мовознавство*, 25, 94—98.
- Москаленко А.А. (1959). *Нарис історії української пунктуаційної термінології*. Одеса: [б. в.].
- Москаленко А.А. (1968). *Історія українського правопису (радянський період)*. Одеса: Одеський державний університет ім. І.І. Мечникова.
- Наконечний М. (б. р.). *Про новий правопис український*. Харків: Рух.
- Неутрієвський І. (1930). *Найголовніші правила пунктуації в українській мові. Розділові знаки*. Харків: [б. в.].
- Огієнко І.І. (1927). *Нариси з історії української мови: система українського правопису*. Варшава: [б. в.].
- Плющ Н.П. (2004). «Авторська» пунктуація в системі графічних засобів відображення на письмі невербальних компонентів комунікації. *Українське мовознавство*, 29—30, 35—40.
- Савченко І.С. (2008). *Пунктуація сучасної української мови*. Черкаси: Брама.
- Сегін Л. (2018). Українська пунктуація: здобутки, проблеми, перспективи опису та кодифікації. *Українська мова*, 3, 80—91. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2018.03.080>

- Українець Л. (2011). Конотація пунктуаційних знаків в українській поетичній мові ХХ ст. *Українське мовознавство*, 41, 68—84.
- Український правопис*. (1993). Київ: Наукова думка.
- Український правопис*. (2019). Київ: Наукова думка.
- Шабат-Савка С.Т., Максим'юк О.В., Шатілова Н.О. (2016). *Пунктуація української мови*. Чернівці: Рута.
- Шевельов Ю.В. (1951). *Нарис сучасної української літературної мови*. Мюнхен: Молоде життя.
- Шевельов Ю.В. (2002). *Портрети українських мовознавців*. Київ: Видавничий дім «КМ Академія».
- Шульжук К.Ф. (2010). *Синтаксис української мови*. Київ: Видавничий центр «Академія».
- Юшук І.П. (2000). *Практикум з українського правопису*. Київ: Освіта.

Статтю отримано 25.02.2023

REFERENCES

- Androschuk, N. (2013). The formation of the punctuation system of the modern Ukrainian language and its reflection in spelling sources. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Philological sciences. Linguistics*, 22, 3—6. Retrieved January 10, 2023 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnuflm_2013_22_3 (in Ukrainian).
- Bilodid, I.K. (1973). Pauses, punctuation (punctuation marks) and their place in rhythm and melody. *Modern Ukrainian literary language. Stylistics* (pp. 498—502). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Bulakhovskiy, L.A. (1947). *Ukrainian punctuation. Punctuation*. Lviv: [b. v.] (in Ukrainian).
- Bulakhovskiy, L.A. (Ed.). (1951). *Course of modern Ukrainian literary language* (Vol. 2, pp. 360—407). Kyiv: Radyanska shkola (in Ukrainian).
- Buriachok, A.A., Palamarchuk, L.S., Rusanivskiy, V.M. & Totska, N.I. (1984). *Handbook of Ukrainian spelling* (pp. 100—135). Kyiv: Radyanska shkola (in Ukrainian).
- Buriachok, A.A. (1997). *What has changed in "Ukrainian Spelling"?* Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Buriachok, A.A. (2000). Punctuation. *Ukrainian language. Encyclopedia* (pp. 502—503). Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M. Bazhana (in Ukrainian).
- Dolenko, M.P., Datsiuk, I.I. & Kvashchuk, A.H. (1987). *Modern Ukrainian language*. Kyiv: Vyscha shkola (in Ukrainian).
- Hoz, D. (2013). The semantics of dashes in Lina Kostenko's poetry. *Linguistic and conceptual pictures of the world*, 46(1), 274—282 (in Ukrainian).
- Hrunskiy, M. & Myronenko, M. (1930). *Punctuation*. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy. Retrieved January 12, 2023 from (in Ukrainian).
- Huivaniuk, N.V., Maksymiuk, O.V., Kytar, F.D. & Vandysheva, K.V. (2002). *Basics of punctuation*. Chernivtsi: Ruta (in Ukrainian).
- Huivaniuk, N.V. (2009). Latest trends in Ukrainian punctuation and problems of author's punctuation. *Word — Sentence — Text* (pp. 486—492). Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet (in Ukrainian).
- Kochan, I. (2019). History of Ukrainian punctuation. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 7(1), 143—152 (in Ukrainian).
- Kondratenko, N.V. (2012). *Syntax of Ukrainian modernist and postmodernist artistic discourse* (pp. 254—272). Kyiv: Vydavnychyy dim D. Buraho (in Ukrainian).
- Kozlenko, I.V. (2009). *Ukrainian punctuation*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet im. Tarasa Shevchenka (in Ukrainian).
- Krytskaia, V.Y. (1991). Punctuation marks as text-forming units (automation of analysis and editing in scientific text) [autoref. thesis ... candidate philol. of science]. Kyiv (in Ukrainian).
- Krytskaia, V. (2003). Theoretical principles of punctuation (to the question of new spelling). *Ukrainian Linguistics*, 25, 94—98 (in Ukrainian).

- Moskalenko A.A. (1959). *Essay on the history of Ukrainian punctuation terminology*. Odesa: [b. v.] (in Ukrainian).
- Moskalenko, A.A. (1968). *History of Ukrainian spelling (Soviet period)*. Odesa: Odeskyi derzhavnyi universytet im. I.I. Mechnykova (in Ukrainian).
- Nakonechnyi, M. (b. r). *About the new Ukrainian spelling*. Kharkiv: Rukh (in Ukrainian).
- Neutriievskiy, I. (1930). *The most important rules of punctuation in the Ukrainian language. Punctuation*. Kharkiv: [b. v.] (in Ukrainian).
- Ohienko, I.I. (1927). *Essays on the history of the Ukrainian language: the system of Ukrainian spelling*. Warsaw: [b. v.] (in Ukrainian).
- Plyushch, N.P. (2004). “Author’s” punctuation in the system of graphic means of displaying non-verbal components of communication in writing. *Ukrainian Linguistics*, 29—30, 35—40 (in Ukrainian).
- Savchenko, I.S. (2008). *Punctuation of the modern Ukrainian language*. Cherkasy: Brama (in Ukrainian).
- Sehin, L. (2018). Ukrainian punctuation: achievements, problems, prospects of description and codification. *Ukrainian Linguistics*, 3, 80—91. <https://doi.org/10.15407/ukrmova.2018.03.080> (in Ukrainian).
- Shabat-Savka, S.T., Maksymiuk, O.V. & Shatilova, N.O. (2016). *Punctuation of the Ukrainian language*. Chernivtsi: Ruta (in Ukrainian).
- Shevelov, Yu.V. (1951). *Essay on modern Ukrainian literary language*. Munich: Molode zhyttya (in Ukrainian).
- Shevelov, Yu.V. (2002). *Portraits of Ukrainian linguists*. Kyiv: Vydavnychiy dim “KM Akademiya” (in Ukrainian).
- Shulzhuk, K.F. (2010). *Syntax of the Ukrainian language*. Kyiv: Vydavnychy tsestr “Akademiya” (in Ukrainian).
- Ukrainets, L. (2011). Connotation of punctuation marks in the Ukrainian poetic language of the 20th century. *Ukrainian Linguistics*, 41, 68—84 (in Ukrainian).
- Ukrainian orthography*. (1993). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Ukrainian orthography*. (2019). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Volokh, O.T., Chemerysov, M.T. & Chernov, Ye.I. (1989). *Modern Ukrainian literary language*. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukrainian).
- Yushchuk, I.P. (2000). *Workshop on Ukrainian spelling*. Kyiv: Osvita (in Ukrainian).
- Zahnitko, A.P. (2001). *Theoretical grammar of the Ukrainian language: syntax*. Donetsk: DonNU (in Ukrainian).
- Zahnitko, A.P. (2013). Punctuation poetics: forms, semantics, functions. *Ukrainian Linguistics*, 42(1), 134—140 (in Ukrainian).

Received 25.02.2023

Svitlana Bybyk, Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Leading Researcher in the Department of Stylistics,
Culture of Language, and Sociolinguistics
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy
of Sciences of Ukraine
4 Mykhailo Hrushevskiyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: sbybyk2016@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9765-497X>

PUNCTUATION NORM IN “UKRAINIAN ORTHOGRAPHY” OF 2019: PRINCIPLES OF FORMATION AND FACTORS OF CODIFICATION

The article offers an analysis of the modern rules of the Ukrainian literary language regarding the use of punctuation marks. A brief review of the works on the principles of Ukrainian punctuation is presented, taking into account the changing views of linguists on their priority for the formation of norms for the use of punctuation marks. It was noted that scientists pay quite active attention to the question of the history of the formation of punctuation

marks, the state of development of the problem of the development of the punctuation system of the Ukrainian language: the set of used signs, the relevance of paying attention to punctuation against the background of orthography. A brief history of changes in the composition of the relevant sections in previous spellings from 1928 to the latest edition in 2019 is offered. A detailed analysis of changes in the modern spelling text, motivations for expanding the number of rules, introduction of new punctuation marks in connection with the development of computer typing, changes in documents on the organization of documentation in Ukraine is presented. Debatable points in the rules for the use of punctuation marks are noted. The prospects for studying the dynamics of Ukrainian punctuation in connection with changes in social and cultural factors of communication, in the stylistics of artistic language are drawn.

Keywords: *orthography, punctuation, principles of punctuation, punctuation mark, punctuation norm, codification.*